

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет культури і мистецтв
Кафедра культурології**

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка IV курсу 13-411
групи Напряму підготовки 034 Культурологія
Освітньо-професійної (наукової)
програми
Культурологія
Бокій Каріна Олександрівна

Керівник: докторка педагогічних
наук, професорка
Лимаренко Л.І.

Рецензент: директор Херсонського
обласного будинку народної творчості
Капелюшник В.В

Івано-Франківськ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Вплив театрального мистецтва на свідомість громадян країни під час війни.....	6
1.2. Театр у період воєнних дій Другої Світової війни.....	10
1.3. Театральна діяльність у післявоєнний період.....	14
РОЗДІЛ 2. ТЕАТР ЗА ЧАСІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	18
2.1. Особливості розвитку новітнього українського театру в контексті викликів війни.....	18
2.2. Розвиток театрального мистецтва українськими митцями за кордоном.....	21
ВИСНОВКИ	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	28
ДОДАТКИ	31

ВСТУП

Актуальність. Театр – це унікальний вид мистецтва, особливістю якого є відображення життя за допомогою сценічної дії. На сцені театру відтворюються не просто п'єси відомих драматургів, але й відзеркалюється життя народу. Він здатен поєднати минуле і теперішнє, або навіть зазирнути в майбутнє, ведучи за собою глядача.

Театральне мистецтво несе в собі незвичайну атмосферу, поринути в яку мають змогу не лише люди, які прийшли подивитися виставу, а ще й актори, котрі, граючи на сцені певних персонажів, пропускають через себе кожную роль.

Театр є синтетичним видом мистецтва. Це ще один фактор, який відрізняє його від інших видів творчої діяльності. Синтетичність у цьому випадку проявляється не лише в здатності поєднувати в собі такі напрями як хореографія, музика, живопис, але й в різноплановості його колективного характеру. Це відбувається задля спільної справи об'єднання здібностей режисера, драматурга, хореографа, композитора тощо.

Театральне мистецтво кожної країни відрізняється, тому що несе в собі історію, духовні цінності та особливості свого народу. Є певні зміни і в творчому потенціалі колективу, театральної трупи, а також зорієнтованості та мети діяльності, підходу та рівню креативності в роботі. Кожен театр має свою історію становлення та подальшого розвитку.

Український театр, за часів свого існування, переживав чимало подій. Свій початок він бере з глибокої давнини, а саме, зі звичаїв та обрядів, які включали в себе театралізовані елементи. Його подальший розвиток був зумовлений бажанням українського народу розвивати свою культуру, боротись і відстоювати національні ідеї та погляди, підтримувати своїх митців. Український театр пережив розквіт і занепад, розвивався у часи репресій та війн, але кожна епоха все одно робила свій внесок у його

вдосконалення. Це прослідковується як в період Другої Світової, так і в умовах сьогоденної російсько-української війни. Театральне мистецтво, змінюючи вектор діяльності та, набуваючи інших форм, продовжило своє існування.

Дослідженням цього питання займається ряд науковців, серед яких Оксана Салата («Український театр в умовах німецької окупації 1941–1942рр.»), Л. Бортник (Український театр в період окупації: форми, організації, репертуар 1941–1944), Леонід Барабан («Драма і театр України 1940–1950 років»).

Питання російсько-української війни, її вплив на формування та розвиток театрального мистецтва України з кожним днем набирає все більших обертів. Наразі ми спостерігаємо не так багато наукових робіт за зазначеною тематикою, що може бути зумовлено браком часу або недостатнім володінням інформації. Але з кожним днем публікується все більша кількість приміток та інтерв'ю відомих діячів, що працюють в цьому напрямку. Серед них можна виділити: Ганну Веселовську («Український театр у часі війни»), Павла Яремака («Сценічне дзеркало війни»). Достатню кількість актуальної та змістовної інформації можна знайти в українськомовному інтернет-виданні «Театральна Риболовля», яке веде театрального блогера та сертифікованого коуча Сергія Винниченка.

Проте недостатня розробленість та висвітлення питань функціонування українських театрів у сьогоденних подіях у науковій літературі, а також нагальна потреба дослідження означеної проблематики, зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи **«Особливості розвитку театрального мистецтва України в умовах війни»**.

Мета роботи: дослідити діяльність, особливості існування та розвитку театрального мистецтва в періоди війн.

Відповідно до мети дослідження визначено його основні завдання:

- Визначити вплив театрального мистецтва на свідомість громадян країни під час війни;

- Дослідити діяльність театрів у період воєнних дій Другої Світової війни;
- Розглянути театральну діяльність у післявоєнний період;
- З'ясувати особливості розвитку новітнього українського театру в контексті викликів війни;
- Розкрити умови розвитку театрального мистецтва українськими митцями за кордоном.

Об'єкт досліджень: театральне мистецтво України.

Предмет досліджень: театр під час війни.

Методи дослідження. Для досягнення мети вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження: історичного аналізу, синтезу, опису, пояснення, узагальнення та інші.

Структура роботи. Висвітлення даної теми зумовило таку структуру роботи: вступ, два розділи, п'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел із 30 найменувань та додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Вплив театрального мистецтва на свідомість громадян країни під час війни

Мистецтво театру, за своєю сутністю є поліфункціональним, що заключається в здатності поєднувати в собі різні ролі та функції. Завдяки цьому фактору, театр цілісно охоплює всі рівні існування людини від психофізіологічного, завершуючи емоційно-естетичним, духовним, тобто театральне мистецтво безпосередньо впливає як на біологічний, так і соціальний та психічний рівні [11, с. 212–213].

Окрім цього, театральне мистецтво здійснює значний вплив на свідомість громадян країни, особливо, під час війни. Для більшої деталізації цього питання, варто окремо звернутись до понять «театр» та «війна», охарактеризувати, що саме ми розуміємо під цими словами і взагалі, чи можуть ці два явища співіснувати. В словнику театрознавчих термінів і понять, сутність театру розкривається як: «мистецтво, яке відображає дійсність у художніх сценічних образах» [22, с. 120].

Нерідко під сценічними образами люди уявляють пародії, жарти та інші гумористичні дії, що є досить помилковим. Розглядаючи XVIII ст. і діяльність скоморохів, або ж беручи до уваги витоки українського театрального мистецтва, а саме свята з усіма їх обрядами й театральними елементами, ми можемо помітити, що театр з часом постає перед нами більш серйозним, духовним явищем культури. За допомогою масок та костюмів на сцені відбувається не просто гра акторів, а вирішуються проблеми, розкриваються важливі питання, досягнути які має змогу не кожен. XXI століття хоч і є періодом глобалізації і культура стає масовою, театральне мистецтво не можна назвати явищем для всіх.

Сучасні тенденції розвитку театрального мистецтва розглядають багато науковців, серед яких О. Орлова. В своїй роботі вона ставить акцент на тому, що всі зміни, які відбуваються в країні, так чи інакше створюють умови для ренесансу театру, роблять його більш динамічним, дозволяють встановити діалог в суспільстві, шляхом підіймання нових унікальних тем [16, с. 141–150]. Обираючи п'єси класиків або сучасних авторів режисери перш за все керуються тим, що саме буде актуальним і як це вплине на глядача.

Варто звернути увагу й на те, що в часи, коли населення не мало змоги вільно висловлювати власні думки, театральне мистецтво в своїх виставах намагалося говорити за людей або з ними, висвітлювати та доносити проблеми, які постали перед суспільством. На сьогоднішній день український театр залишається місцем комунікації, але більш відкритим та вільним. В театральному мистецтві підіймаються питання минулого і майбутнього, репрезентується теперішнє з усіма реаліями світу. Театр демонструє життя соціуму, враховуючи всі аспекти розвитку суспільства і вчить нас безпосередньо взаємодії з ним [10, с. 235–260].

Розглянувши мистецтво театру, варто перейти до такого поняття як «війна». Академічний тлумачний словник української мови дає нам таке визначення: «Війна – організована збройна боротьба між державами, стан ворожнечі між ким-небудь» [1]. Війна не є позитивним фактором, вона несе негативні наслідки для усіх сфер життя країни.

Аналізуючи процес утворення війни та, беручи до уваги розвиток конфліктів та їх припинення, можна відстежити видозмінення проведення збройної боротьби XIX ст. і періоди раніше характерні лише фізичними протистояннями. За рахунок масових битв, населення робило висновки хто є ворогом і вирішувало як діяти далі. З появою та вдосконаленням інформаційних технологій, утворенням масових ресурсів комунікації, сучасні війни набирають більш ширших обертів і розгортаючись не лише на полі бою, стають гібридними та вимагають свого переосмислення.

Сама ідея і сутність війни не змінюються, але стають інакшими її методи. Якщо раніше населення напряду виступало «учасниками», то зараз ми частіше є «глядачами» воєнних дій, на котрих намагаються вплинути пропагандою через інтернет-ресурси, статті в газетах, новини по ТБ тощо. Такі засоби масової інформації, в першу чергу, грають на почуттях людей, ставлячи на другий план раціональне мислення [17]. В умовах війни фільтрувати інформацію стає значно важче і якщо ЗМІ виступають місцем для пропаганди, то мистецтво – це своєрідна, але ефективна зброя.

Про роль театру під час війни писали багато відомих науковців, серед яких В. Попов («Роль театрального мистецтва у повсякденному житті городян України у 1917-1920 рр») та Ф. Мацей («Роль та значення Середземноморського театру Другої Світової війни 1939–1945»). Зокрема, Андрій Безуглий та Тимофій Герасимов у своїй роботі «Вплив Першої світової війни на театральне життя міст Правобережної України (1914–1916 рр.)» зазначали, що театральне мистецтво було «відзеркаленням духовної атмосфери», воно було конче необхідним, перш за все, щоб задовольнити проблеми у сфері відпочинку. Крім того, час від часу, на сцені підіймалися і проблеми того періоду, а митці через вистави підсилювали інтерес до своєї нації [3, с. 38–43].

На необхідності існування мистецтва наголошував і відомий британський політик, державний діяч ХХ ст., прем'єр-міністр Великої Британії – Вінстон Черчилль. Оскільки, в період Другої Світової війни було запропоновано скоротити витрати на культуру, він відмовився, пояснюючи це нерозумінням за що його країна тоді воює [13]. Тож, ми переконуємося в тому, що в усі епохи розвитку людства, в періоди війн та у мирні часи, мистецтво продовжувало існувати, карбуючи в собі й транслюючи наступним поколінням визначні події та переживання суспільства. Одним з його напрямів було саме театральне мистецтво, котре не просто здатне співіснувати в одному просторі з війною, а ще й виступає важливим методом боротьби проти неї, впливаючи на свідомість та мислення людей.

Виконуючи розважальну функцію, театр допомагає людям відволіктися від проблем та усвідомлення того, що в країні війна, дозволяє змістовно провести свій вільний час. Завдяки виставам-комедіям глядачі духовно відпочивають. В період бойових дій це є важливим, оскільки дозволяє облегшити психічний стан. Значний вплив театральне мистецтво здійснює на громадян країни. Театр як вид мистецтва, який відображає дійсність, активно висвітлює життя населення, його страждання та думки. Вистави мають змогу пробудити у глядача національний інтерес до держави, донести через призму творчості розуміння того, що відбувається, набути певних життєвих цінностей, вони є потужною терапією.

Крім того, для митців та народу є необхідним, щоб ніхто не забував про події, які відбуваються в їх країні. Тому значну кількість уваги приділяють і створенням трагедій. Такі п'єси є важкими для сприйняття, але завдяки їм поширюються причини та наслідки війни. П'єси трагедійного жанру, відкривають очі на деякі події, показують героїзм народу, його віру у справедливість, підіймають бойовий дух і транслюють всьому світові проблеми держави, заручаючись підтримкою з усіх сторін.

Доцільним в цьому контексті, буде висловлювання джокерки методики Театру пригноблених, тренерки з розвитку креативності Владислави Крижни, яка під час свого інтерв'ю сказала: «Мистецтво зцілює, дає сили, надію. Воно компенсує відкладені бажання жити та творити в той час, коли з сусідньої держави приходять, щоб все зруйнувати та вбити» [7].

Отже, театральне мистецтво не просто намагається вижити поруч з війною, але й застосовує всі методи боротьби з нею, впливаючи при цьому на свідомість громадян.

Орієнтуючись на тематику нашої кваліфікаційної роботи, надалі вбачаємо за необхідність розглянути діяльність театру в період воєнних дій Другої Світової війни.

1.2. Театр у період воєнних дій Другої Світової війни

Глобальний збройний конфлікт, що ввійшов в історію як Друга Світова війна, тривав на протязі шести років – з 1 вересня 1939 р. до 2 вересня 1945р., і залучив до цього активну участь понад 60 країн світу.

Слід зазначити, що цей період сколихнув суспільство, негативно вплинувши на всі сфери життя населення. Театральне мистецтво, зазнаючи певних змін, мусило не тільки відкорегувати свою діяльність, а й побудувати її таким чином, щоб театр, виживаючи в умовах війни, міг надалі розвиватись. Досягти такої мети було нелегко, оскільки пригнічений стан народу, репресії та додаткове пригнічення з боку «керівництва», окупація та мобілізація, створювали надто важкі труднощі для розвитку мистецтва.

Досліджуючи театр у період воєнних дій, варто звернути увагу на факт того, що театральні колективи того часу мусили працювати по дві різні сторони – в умовах окупації та на вільних, підконтрольних територіях. Звісно, характер та структура вистав мали деякі відмінності від того, що було раніше. Важливим є і те, що хоч театр в окупації формально належав німецьким загарбникам, фактично він залишався з українським народом. Це питання підіймав такий дослідник як В.Гайдабура, котрий наголошував на тому, що творчість митців змогла підняти театр до високого рівня та зробити його місцем «духовного захисту народу» [6].

Загальновизнано, що період німецької окупації став важким для розвитку театального мистецтва. Значна частина митців, з різних причин, були вимушені залишатися на непідконтрольних територіях і працювати на загарбників. Німецька армія була зацікавлена в існуванні театрів, перш за все, як місць пропаганди. Через вистави вони мали на меті поширення своїх ідей, а шляхом залучення і відтворення в мистецьких закладах значної кількості німецької драматургії, розповсюджувати своє мистецтво. Певна частина глядачів того періоду була німецькими військовими.

До 1942 року театральні колективи в умовах окупації, мали змогу більш активно рзповсюджувати ідеї патріотизму та підтримувати зв'язок зі своїм народом. На сценах театрів завжди знаходилося місце для втілення українських п'єс, завдяки чому глядачі мали змогу почути свою рідну мову та національні пісні. Прикладом може слугувати театр ім. І. Котляревського в м. Чернігів. У репертуарі театру були такі відомі твори як «Мартин Боруля», «За двома зайцями» та інші [20].

Проте, з певним проміжком часу, окупаційна влада починає утисняти розвиток театального мистецтва, зміцнюючи свій контроль над ним. Відкрити установу можна було лише з дозволу, а жорстокість цензури не дозволяла вільно підіймати зі сцени питання України та її народу [9]. Театральне мистецтво почало, насамперед, виконувати розважальну та рекреаційну функції, через що основою став такий жанр як комедія. Звісно, режисери намагалися робили спроби демонструвати публіці «Наталку-Полтавку» і багато інших українських вистав, але це було занадто ризиковано і могло призвести до різних негативних наслідків.

Науковець В. Гайдабура в своєму авторефераті «Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації (1941–1944 рр.)» виділяв три періоди культурного життя та розвитку театрів окупованої України.

В контексті тематики нашої роботи, вважаємо за необхідне, розглянути ці три періоди, виділені дослідником.

1. Становлення – охоплює середину 1941– початок 1942 рр.

Як ми зазначали вище, і як окреслює В. Гайдабура, на цьому етапі розвиваються колективи, які підіймають національні ідеї, крім того, діячі мистецтв вчать спілкуватись з окупантами, працювати, не порушуючи їх правил. В ці роки театр піддається певним репресіям з боку керівництва.

2. Відносно-стабільна робота – це середина 1942– початок 1943 рр.

У цей період німецька влада сама утверджує склад працівників театру (всі робітники проходили попередню перевірку окупантами, де вирішувалось чи

гідні вони цієї роботи). Театри продовжують свою роботу за окресленими правилами та вимогами окупантів.

3. Фінал – середина 1943– початок 1944 рр.

Щодо цього періоду, то характерним для нього є поступовий відступ окупантів. В. Гайдабура окреслює його як найактивнішим на кількість подій. Згідно його деталізації фінального періоду, в цей час театральних діячів примушують у виставах говорити німецькою мовою. Більша кількість театрів готується до евакуації на підконтрольні території, а частина митців вимушені емігрувати [5, с. 321–341]. Тож, у ці роки робота творчих колективів була нестабільною, тому дуже важко говорити про якісь роботи театрів.

Вважаємо, що окрім розвитку театрів в умовах окупації Другої Світової війни, варто звернути увагу й деталізувати роботу театральних колективів на підконтрольній території.

Театр, опинившись в умовах війни, мав стати міцним тилом для свого народу та країни. Його завданням було боротися і захищати національні ідеї на культурному фронті, підтримувати громадян, не дати їм пасти духом. На цьому ставить акцент і український радянський театральний режисер Гнат Юра, котрий від початку воєнного вторгнення стверджував, що митці зроблять все для того, щоб підтримати бійців та надихнути їх на перемогу.

З перших днів війни, театри розгорнули активну діяльність, готуючи необхідний репертуар та налагоджуючи роботу в умовах війни. Багато творчих колективів різних організацій почали створювати антифашистські п'єси, поширювали агітаційні роботи.

Дослідник Н. Романенко в своїй статті «Фронтіві бригади українських театрів (1941-1945 рр.)» констатує, що вже з червня 1941 р. театральні колективи починають виступати у військових частинах, мобілізаційних пунктах, госпіталях тощо. Завдяки їм, бійці мали змогу налаштуватись на подальшу боротьбу, пробудити в собі почуття гідності за свою національну приналежність або ж відволіктись та заспокоїтись. Серед таких театрів були: Дніпропетровський український драматичний театр ім. Т. Шевченка,

Київський державний єврейський театр УРСР, Запорізький театр ім. М. Заньковецької та інші [19].

Варто зазначити, що саме на початку війни театри мали розважати населення та бійців, виконувати гумористичні п'єси. Але з більшим розгорненням воєнних дій, відштовхуючись від ситуації на фронті, театри у своїй діяльності змінюють вектор роботи, починають керуватися розумінням необхідності розповсюдження національних ідей та прославлення героїв. Частіше можна було зустріти героїко-патріотичні п'єси з виконанням українських пісень та віршів.

Доцільно наголосити, що змінювалися і форми вистав. Театр умовно розділювався на фронтовий і звичайний – такий, яким ми його уявляємо. Якщо в звичному для нас театрі актори мали змогу, як і раніше, демонструвати глядачам свої творчі роботи у вигляді вистав, то фронтовий театр мав створювати свій репертуар на основі композицій, сценок або міні-вистав. Це було задля того, щоб театральні трупи в госпіталях, мали змогу обійти всі палати, а на фронті, не затримувати надовго себе та бійців, наражаючись на небезпеку [19]. Крім того, театри та окремо їх працівники, збирали кошти і відправляли їх на підтримку армії, що свідчить про відданість своїй країні та величезному прагненню до перемоги.

Таким чином, ми спостерігаємо, що театральне мистецтво Другої Світової війни в тяжких обставинах витримує всі випробування і продовжує розвиток, поширюючи свої ідеї та працюючи на користь армії та українському народу. Театр гідно бореться на культурному фронті та відстоює свої інтереси, право на незалежність.

Надалі, в контексті тетатіки нашого дослідження вважаємо за доцільне розглянути театральну діяльність у післявоєнний період.

1.3. Театральна діяльність у післявоєнний період

Загально визнаним є факт того, що 1945 рік увійшов в історію визначною подією – всесвітньою перемогою над фашизмом.

Країнам світу, нарешті вдалося зруйнувати плани нациської Німеччини та її союзників на панування над усіма. Друга Світова війна розділила життя країн та народів на два періоди – «до» та «після».

У зв'язку з постійним напруженням та досить некомфортними умовами життя, суспільство мало потребу у відпочинку, щоб на деякий час забути про страшні події. Охопивши всі сфери існування, війна наклала певний відбиток на подальший розвиток держав. З цього часу починається період післявоєнного відродження.

На українське театральне мистецтво чекав ще один, не менш складний етап. Втративши багато визначних митців, воно продовжував свою боротьбу за незалежність. В перший рік, після того як завершилися бойові дії, керівництво, котре було зайняте іншими проблемами країни, не звертало уваги на те, як розвивається мистецтво, але починаючи з 1946 р. репресії щодо театрів та їх діяльності, продовжуються. Партії знову починають диктувати свої умови роботи, а вистави піддаються постійній критиці з боку влади [12, с. 501].

В перші роки після війни постанова ЦК КП (б)У забороняла послаблювати ідейний пафос вистав. Цією постановою влада хотіла домогтись відсутності п'єс про сучасність. Наголошуючи на недосконалоості творів і пасивне відношення до тем та проблем того часу, вони водночас робили все для того, щоб таких творів не було. Звісно, це не могло не відобразитись на професійному розвитку театрів. Зокрема, в роботі Леоніда Барабана «Драма і театр України 1940–1950 років» зазначено про те, що дана постанова «...надовго загальмувала мистецьке осмислення дійсності, а українські драматурги довго не могли отямитись від неї» [2].

Безперечно, що постійне осудження з боку влади, їх активний пошук «ворогів народу» та невдоволення тогочасною драматургією, значно ускладнювало роботу театральним діячам. Адже театр – це, в першу чергу, місце для вираження творчих ідей та думок митця. Сама неможливість діячам цього напряму, вільно працювати та творчо вдосконалюватись, робить мету вистави більш штучною, оскільки з глядачами вже спілкується не драматург чи режисер, а влада зі своїми нав'язливими думками.

Саме тому, підіймаючи проблеми сучасності або ж просто розважаючи населення, театр мусить керуватися добровільним бажанням і власними переконаннями, не піддаючись впливу з інших сторін.

Друга Світова війна значно ускладнила життя митців. Через складний внутрішній стан і не досить гарне оточення, режисери не розуміли в якому напрямку надалі просувати театральне мистецтво. Через це вистави стають «бідними» на яскраві прийоми і форми, зникає різноманітність репертуару.

Через нестачу творів, що порушували б проблеми сучасного розвитку і становлення держави, театр продовжує свою діяльність в іншому жанрі. Якщо в роки Другої Світової, він міцно обороняв культурний фронт та поширював ідеї патріотизму, то в післявоєнний період, як ми вже зазначали, поширюється думка, що суспільство прагне побачити твори більш розважального характеру. Тому митці, задля задоволення потреб глядача, звертається до комедії.

Варто зазначити, що перша п'єса, котра піднімала питання життя українського села після війни, була створена саме в цьому жанрі. Це була робота провідного майстра української драматургії, котрий намагався в своїх творах осмислити дійсність того часу – Олександра Корнійчука «Приїздить у Дзвонкове», яка мала високий рівень художньої майстерності й стала досить відомою в той період [29].

Наприкінці 50–60-х рр. театральне мистецтво, після тривалих блукань та пошуків, починає більш стрімко розвиватися. Режисери починають звертатись до прозових творів, а на сценах театрів, за мотивами відомих

романів, починають з'являтися постановки балету. Митці для створення репертуару, беруть п'єси білоруських, грузинських, естонських, латвійських, казахських авторів різних епох. Завдяки О. Корнійчуку з його ідеями, починають приділяти увагу відтворенням образів сучасної дійсності. Великий внесок робили й актори, котрі за роки тяжких умов, не втратили бажання працювати та розвинули свій рівень виконавчої майстерності та з натхненням залучили глядачів до перегляду вистав. Серед них можна виділити таких відомих митців як К. Копержинська, В. Аркушенко, О. Кусенко та багато інших [12].

Важливу роль для піднесення й подальшого становлення театрального мистецтва відіграв відомий на той період Всесоюзний театральний фестиваль. Він був започаткований на честь 40-річчя Жовтня і стимулював театри до розвитку їх діяльності. Участь у фестивалі брали всі театральні заклади. Підготовка розпочиналась заздалегідь, тому до вибору п'єс підходили досить відповідально аби вразити глядача та продемонструвати свої здібності, рівень майстерності.

В 60-х рр. театральне мистецтво знову зіштовхується з певними проблемами. Багато талановитих та провідних митців того часу, з тих чи інших причин, завершують свою творчу діяльність. Вистави стають «взятими зі штампів», що робить рівень п'єс не достатньо професійним.

В. Харченко, деталізуючи роботи молодих режисерів, відзначав, що для вистав стає характерним театральщина та надмірність. Вихід з цієї ситуації вбачали у призначенні професійних акторів режисерами. Не можна в повній мірі визначити, наскільки це було доцільним, оскільки серед акторів можуть бути як здібні до режисури, так і, навпаки. Адже не всі, хто гарно грає, має розуміння того як зробити якісною постановку вистави. Проте згодом, на поч. 1970-х український театр знову постає перед глядачем в новому світі, з високою майстерністю і бурхливим розвитком [15].

Загалом, часи, так званої «Відлиги» допомагають українським митцям прийти до тями, зібратись з силами і постати перед своїм народом з новими

витворами мистецтв. В цей період починають свій творчий шлях багато відомих діячів, котрі були об'єднані однією спільною ідеєю – піднесенням національної гідності та розвитком українського мистецтва і культури.

У контексті тематику нашої кваліфікаційної роботи, перейдемо до викладу другого розділу і розглянемо театр за часів жахливої російсько-української війни.

РОЗДІЛ 2

ТЕАТР ЗА ЧАСІВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Особливості розвитку новітнього українського театру в контексті викликів війни

Через деякий проміжок часу, після Другої Світової війни, український театр широко відкриває завісу своєї творчості, утвердивши себе як вільний та незалежний вид мистецтва. Розважаючи глядача, підіймаючи важливі проблеми сьогодення, пригадуючи, що було раніше і фантазуючи на тему, що може відбуватися в майбутньому, в своїх багатожанрових виставах, вітчизняний театр зазнає піднесення і виходить на новий рівень. Цьому сприяли послаблення контролю з боку керівництва, здобуття Україною незалежності та поява певної кількості талановитих діячів.

Сколихнулося театральне мистецтво в квітні 2014 року, коли почався певний етап російсько-української війни. Через окупацію частин Донецької та Луганської областей, біль і страждання людей, котрі стали заручниками агресії з боку росії, митці були змушені говорити про події, які відбуваються. Так, в театрі Драмкон у місті Дніпрі починають показувати п'єсу Наталії Ворожбит «Саша, винеси сміття», в котрій підіймається тема боротьби за незалежність. Цікаво, що до цього, репертуар театру був лише на російській мові, тому такий перехід і підіймання українських національних ідей рідною мовою є важким, але необхідним і досить вдалим. Серед інших вистав можна виділити «Сірі бджоли» театру на Подолі, яка демонструє нам історію двох людей, котрі єдині знаходяться в селі на лінії розмежування в Донбасі та відому вже всьому світові виставу, також за п'єсою Наталі Ворожбит «Погані дороги». В ній розповідають шість історій про події на Донбасі [4].

Конфлікт, який почався з 2014 року можна сміливо назвати таким явищем як «гібридна війна», оскільки він відбувається на всіх рівнях і включив у себе традиційні та нестандартні дії, кібератаки та інші інноваційні

технології. Агресія з боку РФ дев'ять років тому, викликала ще більше бажання в українців до національного самовиховання та потребу в підтримці інформаційного простору [8].

Неможливо цілком стверджувати, що з 2014 р. театральне мистецтво проявило себе і в повній мірі висвітлювало події, які відбувалися в країні. Тема відображення ситуації на сході начебто і була наскрізною, але при цьому, інколи відходила на другий план. Це відбувалося до 2022 року, оскільки після того як 24 лютого розпочалася повномасштабна війна, котра вплинула на подальше життя всього світу, але перш за все, народу України, театральне мистецтво змінило свій вектор діяльності. Недаремно режисер Антон Тельбізов зазначав, що «театр лікує душі... це те місце, куди можна прийти та отримати відповіді на будь-які запитання» [18].

Повертаючись до початку війни, ми можемо побачити величезні втрати в театральному мистецтві. Багато діячів пішли на фронт і не всі з них мають змогу повернутись. Деякі заклади, як наприклад, Маріупольський драматичний або Луганський обласний академічний український музично-драматичний театри, були знищені військовими росії. Є й такі театри, як Херсонський обласний академічний музично-драматичний театр імені Миколи Куліша, котрий мусив залишити свою будівлю через окупацію міста. Здавалося б, у вирі невпинних негативних подій, досить важко зібратись і почати творити, але не для України, театри якої, швидко оговтались і продовжили свою діяльність, адаптуючись до сьогоденних реалій.

Вже в перші тижні війни, театри починають оголошувати про відновлення вистав. Театральні колективи починають проводити репетиції у змішаних форматах – онлайн і офлайн, а під час виступів дуже часто доводиться зупинятися і бігти в підвал, а згодом, просто відразу грати там, у сховищі. Зокрема, варто відмітити театри ляльок Львова, Чернівців та Рівного, котрі організовували виїзні вистави для дітей-переселенців [23].

Театральні діячі у виставах починають відстоювати свою ідентичність, боротись за ідеї держави на культурному фронті, поширювати відчуття

патріотизму до країни, віру в її подальшу перемогу. Майже з перших днів драматурги створюють п'єси, в котрих описувались перші дні війни, умови життя в окупації та виїзду з неї, зазначали все, що доводиться пережити нашій країні, розповідають про деталі, котрі могли не помітити інші, відкривають очі на те, хто є нашим ворогом і закликають до боротьби з ним.

Варто навести декілька прикладів таких вистав, серед яких: «Обличчя кольору війна» театру авторської п'єси «Conception» м. Маріуполь – була створена на основі розповідей акторів Маріуполя, котрі знаходились в окупації; «Вона Війна» колаборації театрів «Публіцист» м. Харків і «Варта» м. Львів – розповідь про стан жінки в період війни; «Кицька на спогад про темінь» Херсонського академічного музично-драматичного театру ім. М. Куліша – історія про життя в окупації.

Драматургія України починає виходити на новий рівень, а театр стає психологічним закладом. Це відбувається через те, що патріотичні вистави підіймають бойовий дух та дають змогу не забувати про страшні події, а комедійні вистави, навпаки, призначені для людей, котрі багато пережили і постраждали, тому, саме комедія є для них своєрідною терапією. Важливим є й поступовий відхід від російської мови у сучасному репертуарі театрів [26].

Україна в усі часи, завжди толерантно ставилась до інших мов і дозволяла своєму народові вільно обирати як спілкуватись. Але наразі, театральні діячі, спостерігаючи як кожного дня з сусідньої країни летять снаряди, вирішують відмовитись від того, щоб звертатись до глядачів зі сцени мовою окупантів.

Крім того, діяльність театрів не обмежується лише показами вистав. Підіймаючи рівень своєї майстерності, вони розпочинають проводити різні перформанси, започатковують акції та проекти, збирають кошти на допомогу армії або громадянам України, які постраждали від росії.

Серед прикладів такого напряму діяльності може бути оригінальна і в той же час, трагічна акція Львівської опери. На честь загиблих жертв

російсько-української війни, вони у порожній залі розклали на крісла квитки на виставу та квіти, які люди могли б подарувати акторам [24; дод.1].

Неможливо пройти повз і не згадати про діяльність академічного музично-драматичного театру ім. М. Куліша, оскільки його керівник – Олександр Книга, навіть в таких, край важких умовах, доклав величезних зусиль і зміг провести відомий на весь світ Міжнародний фестиваль «Мельпомена Таврії», вигадавши новий онлайн формат. Участь в ньому взяли 64 театри з міст України та країн світу. Зокрема, Франція, США та Японія створили акції, які присвятили Херсонщині та всій Україні, що говорить про необхідність таких заходів [30].

Наостанок варто зазначити про створення актуальної мистецької платформи Ukraine War Art Collection. Міністр культури та інформаційної політики України – Олександр Ткаченко, відмітив, що цей проєкт створений за ініціативи МКІП та Держмистецтв. Його мета полягає в дослідженні всіх проявів мистецтва, що відбуваються в країні. Платформа є досить цікавою і містить багато змістовної інформації [25].

Таким чином, ми можемо вкотре впевнитись в тому, що український театр в контексті викликів війни, неодноразово підтверджує свою національну самобутність, ведучи активну боротьбу на творчому рівні. Театральні колективи створюють новий репертуар, тематика якого яскраво відбиває події нашого часу.

З'ясувавши особливості діяльності сьогоденного українського театру, варто перейти до наступного розділу і розкрити умови розвитку театрального мистецтва українськими митцями за кордоном.

2.2. Розвиток театрального мистецтва українськими митцями за кордоном

Як зазначалося вище, з початком повномасштабної війни, український театр веде активну боротьбу на культурному фронті. Заклади не припиняють

працювати, а навпаки, ширше відчиняють свої двері для українського народу, допомагають йому, підтримують та надихають. Митці, які залишаються в прифронтових містах, адаптуються до постійних повітряних тривог і працюють на користь держави.

Важливою є і діяльність українських митців за кордоном. Якщо громадяни України здатні усвідомлювати всі події, що відбуваються, то мешканцям з інших країн, важко досягнути всю ситуацію та проблеми нашої держави на всіх рівнях її розвитку. Україні необхідно задля перемоги і подальшого існування та вдосконалення, заручитись підтримкою світу, показати свого ворога з усіх сторін таким, яким він є насправді, і театр теж бере на себе цю відповідальну роботу. Він стає учасником міжнародного театального життя, поширює патріотичні мотиви за кордоном та демонструє гідний рівень мистецької діяльності України. Надалі, буде доречним звернутись до відомих вистав та театральних діячів, які демонструють свої роботи за кордоном.

Першою роботою, на яку хотілося б звернути увагу є вистава за п'єсою української драматургині Лени Лягушонкової «Життя на випадок війни».

Ця п'єса була написана в укритті під час бомбардування м. Києва і є своєрідною інструкцією з виживання. Писавши її у найтяжчі моменти, драматургиня змогла передати весь відчай і страх від тих подій. Згодом Лена Лягушонкова була вимушена бігти від війни в Польщу, де й було вирішено дати сценічне життя цій п'єсі.

Прем'єра «Життя на випадок війни» відбулася в польському місті Бидгощ і мала значний успіх [9]. Але на цьому її робота за кордоном не завершується. Неодноразово українські театральні діячі помічали вдалу роботу драматургині у парі з режисером Максимом Голенко, а на цей раз ефективну співпрацю вони продемонстрували в німецькому місті Штутгарт. За п'єсою Лени Лягушонкової була створена вистава «Мать Горького», яка розповідає глядачам про вплив росії на Схід України. Для німців вистава виявилась складною, оскільки деякі моменти українського життя, були

важкими для розуміння [28]. Але варто зазначити, що такі роботи є необхідними якраз для того, щоб змусити людей за кордоном цікавитись українською культурою та життям.

Велике значення має вистава українського режисера Стаса Жиркова «Озброюючись проти моря лих». Режисер зміг досягти неймовірного – отримати дозвіл на те, щоб говорити про війну в Україні зі сцени одного з найвідомішого театру в світі – Schaubühne в м. Берлін (Німеччина). Сама вистава розповідає історії акторів України, котрі пішли на фронт, аби захистити державу. Ця постановочна робота отримала приголомшливу зворотню реакцію, оскільки те, що ми чуємо з новин не зможуть розповісти і передати так, щоб торкнутись самого серця, як вміє це робити театральне мистецтво, саме тому, вистава не змогла залишити нікого байдужим [27].

Звернути увагу доречно і на виставу-перформанс «Колискова для Маріуполя». Перед тим як показати її іноземним глядачам в місті Роттердам (Нідерланди), вона була декілька разів перероблена. Цьому сприяв той факт, що взагалі, вистава була створена за декілька днів до початку повномасштабної війни, а показати її вперше вирішили онлайн, коли країна-агресор жорстоко розбомбила театр в Маріуполі. У перформансі, який побачили в Нідерландах були присутні такі елементи як: мелодії українських народних інструментів, виконання колискових, і найголовніше, відео з агресією окупантів стосовно українського міста Маріуполя. Відомий композитор Роман Григорів зазначав: «...що після закінчення вистави, люди взагалі, не могли аплодувати» [14].

Значний вклад у розвиток театрального мистецтва за кордоном вносить Андрій Май – відомий херсонський режисер та драматург. Тема патріотизму та політики країни присутня в його роботах ще з 2014 року, прикладом чого може слугувати вистава «Щоденники Майдану», яка побачила світ як в Україні, так і за кордоном, зокрема, в рф. Він активно працює з іноземними театрами, популяризуючи українське мистецтво. Його вистави бачили у Відні, Лондоні, Вільнюсі, Штутгарті, Берліні тощо. Зараз Андрій Май

продовжує роботу в німецькому місті Кельн. У травні там відбулася прем'єра його вистави «Про війну». Режисер описав перші дні вторгнення росії. Цікавою є ідея його нової вистави «Трибунал над Путіним» над якою режисер працює в німецькому місті Кельн. Серед акторів грають не лише українці, а ще й німці. Як зазначає митець, це ускладнює роботу, оскільки німецькі актори не відчували на собі жахливих подій війни. Через це багато часу він витрачає на те, щоб вплинути на їх свідомість, емоції і допомогти осягнути весь біль українського народу. Андрій Май, працюючи наразі з темою війни, вважає, що театр здатен її відрефлексувати. Саме театральне мистецтво здатне допомогти людям не затрягти у власних травмах, а скоріше позбавитись від них [21]. На наші глибокі переконання, це є необхідною і досить слушною думкою, оскільки мистецтво дійсно лікує.

Отже, завдяки українським митцям, які працюють і просувають театральне мистецтво України за кордоном, наші театри здатні вийти на новий рівень у своєму творчому розвитку, продемонструвати свої можливості і навіть дати уроки для іноземних мистецьких закладів. Крім того, активна та плідна діяльність театральних колективів поширює національні ідеї і впливає на свідомість громадян інших країн.

ВИСНОВКИ

Виконане дослідження за темою «Особливості розвитку театрального мистецтва України в умовах війни» дозволило зробити нам такі висновки:

1. Визначивши вплив театрального мистецтва на свідомість громадян країни під час війни, ми розкрили сутність таких понять як «театр» та «війна», деталізувати кожне з них окремо. Оскільки театр є мистецтвом, що в першу чергу, відображає дійсність, а в сучасній війні боротьба йде не лише на полі бою, а й на культурному фронті, можна окреслити в чому саме виявляється його вплив. Театральне мистецтво відображає в собі атмосферу і події, які відбуваються навколо саме зараз, в даний момент. Показуючи у виставах як перевернулося життя українців, їхні емоції та страждання, ненависть і злість до ворога, театр здатний підсилити бойовий дух народу, пожвавити його інтерес до держави, закарбувати в історії та пам'яті цей страшний, але незламний період. Крім того, завдяки комедійним виставам, глядач має можливість відволіктись ненадовго від тих реалій, що ні на хвилину не полишають його в житті.

2. Дослідивши діяльність театрів у період воєнних дій Другої Світової війни, ми зазначили відмінності діяльності театрів в окупації та на підконтрольних територіях. Театр в окупації зазнавав постійних репресій та в деякі періоди виступав місцем німецької пропаганди, але все одно поширював українське мистецтво та намагався розвиватися згідно національних традицій. Але багатьох митців засуджували через їх роботу на німецьких загарбників, через що деякі відомі діячі були змушені емігрувати. Стосовно театральної діяльності на підконтрольних територіях, ми побачили, як театр стає міцним тилом для народу, захищаючи інтереси країни. Спочатку їх мета полягала у створенні гумористичних вистав, але з більшим розгорненням бойових дій, він змінює напрям роботи і починає прославляти героїв, поширювати почуття патріотизму. Також для фронтових театрів було розроблено інші формати вистав, серед яких були сценки, композиції тощо.

Це свідчить про те, що театр вже починає підлаштовуватись під події, і є на стороні думки, що мистецтво не може бути поза війною.

3. Розглянувши театральну діяльність у післявоєнний період, ми ствердилися в думці, що українське театральне мистецтво проходить ще один, не менш складний етап свого розвитку. Втрата визначних митців і постійне диктування умов партією, не давали театральним колективам у своїх виставах підіймати актуальні на той час питання. На певний час вистави втратили свої яскраві форми та цікаві формати, а режисери не розуміли в якому напрямку рухатись. Таким чином, задля задоволення потреб глядача у відпочинку, продовжує розвиватись комедія. А вже згодом, прийшовши до тями, театр починає звертатись до літератури інших країн. На сцені активно розвивається такий напрям як балет. Загалом, театр цього періоду постійно зазнає злетів і падінь, але продовжує працювати.

4. З'ясувавши особливості розвитку новітнього українського театру в контексті викликів війни, ми впевнилися в тому, що сьгоднішній театр, непинно розвиваючись в період бойових дій, набуває нових форм і змінює вектор своєї діяльності. Багато театрів України починають відмовлятися від використання російської мови та літератури, звертаються до національних надбань. Змінюється як формат репетицій – онлайн та офлайн, так і місце проведення вистав – дуже часто ними виступають підвали театральних будівель. Починає більш активно розвиватись драматургія, в якій описується життя українців в умовах війни. Сьгоднішній театр стає психологічним закладом, оскільки його комедії є терапією для багатьох постраждалих та психічно травмованих громадян. Трагедії теж впливають на українців, вчать їх не забувати в яких обставинах ми знаходимось. Варто звернути увагу і на особливості форм театального мистецтва, оскільки наразі створюється велика кількість перформансів, акцій та фестивалів, присвячених популяризації українського мистецтва та утвердження його самобутності.

5. Розкривши умови розвитку театального мистецтва українськими митцями за кордоном, ми ствердилися у думці, що українці згуртувавшись як

нація, поширюють ідеї та проблеми своєї держави скрізь, де б вони не знаходились. Українські театральні діячі, які наразі за кордоном, активно пропагують українське мистецтво, розповідають громадянам інших країн те, що насправді відбувається, демонструють світові справжнього ворога. Прославляючи мистецтво України та підіймаючи надважливі проблеми, митці досить вдало роблять спроби заручитись підтримкою інших держав.

Загалом, театр в усі часи був і є своєрідною зброєю, яка здатна зробити великий вклад у розвиток не лише мистецтва, але й держави, в період війни. Зі сцени театру актори мають змогу розповісти про події своєї країни так, щоб торкнутися серця кожного глядача, здійснити вплив на його свідомість, допомогти і розрадити або пробудити певні почуття чи інтерес.

Проте виконане дослідження не вичерпує усіх аспектів висвітлення зазначеної проблематики. Подальшим напрямом наукової розвідки може бути висвітлення таких надто важливих питань як перспективи та умови розвитку театального мистецтва України після завершення російсько-української війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/vijna>
2. Барабан Л. Драма і театр України 1940–1950-х рр. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43648/06-Baraban.pdf?sequence=1>
3. Безуглий А., Герасимов Т. Вплив Першої світової війни на театральне життя міст Правобережної України (1914–1916 рр.) / Історія України, 4, 2017, С. 38–43.
4. Ворожбит, Брехт і Довженко. 14 вистав київських театрів про війну: <https://www.the-village.com.ua/village/culture/culture-guide/329539-vistavi-pro-viynu>
5. Гайдабура В.М. Сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації (1941–1944) / Монографія. Київ, 1999, С. 321–341.
6. Гайдабура В. М. Театр між Гітлером і Сталіним: Україна /1941–1944/ Доли митців Київ: Факт, 2004, 320 с.
7. Громадський простір: Театр зцілює. Він компенсує відкладені бажання жити та творити під час війни. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=teatr-ztsilyuje-vin-kompensuje-vidkladeni-bazhannya-zhyty-ta-tvoryty-pid-chas-vijny>
8. Комарчук О. Гібридна війна: сутність та структура феномену. // Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2018. № 1. С. 48–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvckrc_2018_1_10
9. Культура «Життя на випадок війни» URL: <https://ua.pl/zhyttia-na-vypadok-viiny-ukrainski-aktorky-u-polshchi-pokazhut-vystavu-instruktsiiu-pro-vyzhyvannia-pidobstrilamy>
10. Lymarenko Lidiia. Hunko Natalia Kornisheva TETIANA Pichkur Mykola Shevtsova Olena Chernukhina Alina Students` Multylevel Artistic and Pedagogical Communication Mastering, Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala, 13 (1 Sup 1), (2021). P. 235–260.

11. Лимаренко Л. І. Студентський театр у системі професійної підготовки майбутніх педагогів : монографія. Херс. держ. ун-т. Херсон : ХДУ, 2015. 484 с.
12. Литвих Т. Тенденції культурних роцесів в Україні в умовах «Відлиги» (друга пол. 50-х – поч. 60-х рр. ХХ ст.) – наука, література та мистецтво» URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/12314/1/27_15_Lutvuh.pdf
13. «Ми з України». Як мистецтво і культура допомагають під час війни URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/mi-z-ukrani-yak-mistectvo--kultura-dopomagayut-pd-chas-vyni.a466044/>
14. Мистецтво як інструмент впливу під час війни: URL: <https://gluzd.org.ua/articles/mystetstvo-iak-instrument-vplyvu-pid-chas-viiny/>
15. Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ століття / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України; Редкол.: В. Сидоренко (голова) та ін. Київ: Інтертехнологія, 2006. 1054 с.
16. Орлова О.І. Сучасні тенденції розвитку театру в Україні: соціологічний аспект 2018, Вип. 79, С. 141–150.
17. Полянська А. Тема війни в Україні. URL: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-8b533bc9-bde2-4da1-b906-41740bd9521d/c/33.pdf>
18. Радіо Свобода: «Театр так само важливий, як і лікарня». «Театроманія у Маріуполі». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-mariupol-viyna-teatr/31690135.html>
19. Романенко Н. Фронтіві бригади українських театрів (1941–1945рр.) URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Kmss_2015_16_9.pdf
20. Салата О. Український театр в умовах німецької окупації 1941–1942рр./ Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2022. Вип. 23. С. 83–92.
21. Сила театру: відрефлексувати війну: URL: <https://ukrainer.net/syla-teatru/>

22. Словник театрознавчих термінів і понять. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/37502/Slovnyk_Savchenko_Lipnytska.pdf?sequence=1
23. Театральна риболовля: 24 миттєвості війни. URL: <http://www.t-fishing.co.ua/events/articles/myttyevosti-viyny/>
24. Театральна риболовля: 24 миттєвості війни – 3. URL: <http://www.t-fishing.co.ua/events/articles/myttyevosti-viyny-3/>
25. Ткаченко О. Мистецтво під час війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3537665-mistectvo-pid-cas-vijni-govoritime-za-nas-dovse-niz-mi-zivemo-tkacenko.html>
26. Українське радіо: 200 прем'єр за час війни. Підсумки театрального року в умовах воєнного стану. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=100351>
27. Український театр в Берліні: «Озброюючись проти моря лих»: URL: <https://berlin4ua.de/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0>
28. Український театр за кордоном: вистави і проекти, які створюють враження про Україну. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/01/2/252122/>
29. Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру / відділ театрознавства Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М.Т. Рильського Академії наук УРСР. Київ, 1970. 372 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yosypenko_Mykola_Kuzmich/Shliakhy_i_prob_lemy_rozvytku_ukrainskoho_radianskoho_teatru.pdf?
30. Як театри і музеї волонтерять під час війни. URL: <https://ukrainer.net/volonterstvo-kulturnykh-zakladiv/>

Додаток 1

Автор: Sefanyak_Yurii

Авторські права: Stefanyak_Yurii